

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 18
Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Рівне – 2010

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 18. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України
часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 27 листопада 2009 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

40. Туполев Б. «Срединная Европа» в экспансионистских планах германского империализма накануне и во время первой мировой войны / Б.Туполев // Первая мировая война: пролог XX века. – М., 1998. – 116 с.
41. Україна і Центральна Європа: проблеми та перспективи інтеграції: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 1999. – 56 с.
42. Фридман Л. Силовой потенциал и вакуум безопасности в Европе / Л.Фридман // МЭ и МО. – 1989. – № 12. – С. 36.
43. Центральная Европа в новое и новейшее время. Сборник статей. – М: ИСл. РАН, 1998. – 231 с.
44. Центральная Европа как исторический регион: [Сб. ст.] / Ин-т славяноведения и балканистики РАН, Ин-т. "Открытое о-во"; Отв. ред. А. И. Миллер. – М.: ИСБ, 1996. – 265 с.
45. Центральноевропейська ініціатива. Довідник. – Львів, 1999. – 69 с.
46. Центральноевропейська ініціатива (ЦЄІ) // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/2938.htm?lightWords=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%20%D0%A6%D0%84%D0%86>. – 16.11.2008.
47. Циганкова Т., Гордеева Т. Міжнародні організації / Т.Циганкова, Т.Гордеева. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с.
48. Щедренко Т. Центральноевропейская инициатива не желает международной изоляции Беларуси / Т.Щедренко // Вечерний Минск. – 2001. – 2 ноября. – С. 2 – 3.
49. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н.Яковенко. — К.: Критика, 2002. – 416 с.
50. Holzer J. Areálové proměny a konstanty středoevropských studií Pohled politologa / J.Holzer // <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=98> – 06.11.08.

УДК 325.86(477)

Хаврук Ігор

ГЕНЕЗА Й ЕВОЛЮЦІЇ ІНСТИТУТІВ РЕФЕРЕНДУМУ ТА ПЛЕБІСЦИТУ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

Теорія учасницької демократії вбачає основу демократичності політичних систем у забезпеченні всебічної участі громадян, широко трактуючи поняття участі – від функціонування громадянського суспільства до прямого вирішення політичних питань. Певна пріоритетність надається все ж інститутам прямої демократії – як більшістю дослідників, так і більшістю громадян – оскільки з одного боку вони найбільш з формальної точки зору відповідають ідеалам народовладдя, з іншого – дозволяють реально на практиці прослідкувати результати їх застосування. Незважаючи на відсутність однозначної оцінки ролі та функцій референдуму як одного з інститутів прямої демократії, основні тенденції проведення референдумів у світі (ріст кількості, розширення кола предметів, вдосконалення принципів і механізмів проведення) свідчать про зростання його значення в демократичних політичних системах як акту народного волевиявлення та акту народовладдя.

Функціонування референдуму в різних часових, просторових, суспільно-політичних континуумах, незважаючи на значний інтерес до вивчення даного інституту з боку багатьох дослідників (втім, значною мірою саме завдяки такій зацікавленості), ставить перед

науковцями проблему визначення самого терміну „референдум”. Проблема передусім полягає у співвідношенні референдуму із суміжними інститутами, такими як опитування та, насамперед, плебісцит, і ускладнюється тривалим політичним життям даних інститутів, а також певними відмінностями у їх розгляді представниками різних суспільствознавчих наук.

Така ситуація вимагає від науковця враховувати багато різноманітних критеріїв при дослідженні цієї форми народного суверенітету на тій чи іншій території, в межах тієї чи іншої політичної системи в певному хронологічному відрізку. Для вивчення ж даного інституту в глобальному масштабі дослідники змушені випрацювати власні абстраговані системи, які в силу своєї суб’єктивності в частині випадків лише ускладнюють ситуацію перед проблемою класифікації різновидів предмету дослідження. Аналіз вживання термінів свідчить також про те, що вони досить давно втратили риси наукових понять і стали загальноживаними словами, що далеко не сприяє вирішенню проблеми. Як юридична практика так і автори наукових досліджень то ототожнюють референдум з плебісцитом, то протиставляють їх. Автор воліє дотримуватися думки про нетотожність даних понять, хоча і не завжди згідний з окремими аспектами їх розмежування, представленими науковцями.

Надалі ми спробуємо розібратися з термінами як з певними концептами, якомога наближеними до практики.

Проблема співвідношення референдуму та плебісциту займає далеко не останнє місце в наукових роботах, присвячених розгляду даних інститутів. Перед дослідником неминуче постає проблема класифікації, оскільки будь-яке дослідження передбачає насамперед визначення його предмету, а також обґрунтування термінології, що її використовуватиме дослідник. Дослідивши багату і досить суперечливу за наведеними підходами наукову спадщину з даного питання, вчені, як правило, відводять цій проблемі певне місце у власних доробках [2, с. 22-57; 6, с. 32-36; 9, с. 19-21; 10, с. 69; 14, 57-69], що найчастіше зводиться до подачі різних поглядів і погодження з одними з них (і, відповідно, до критики інших), а в окремих випадках – вироблення власного підходу до проблеми [2, с. 44-57; 14, с. 57-69]. Деякі дослідники знаходять досить оригінальний вихід: зазначаючи неоднозначність поглядів на співвідношення даної термінології, яка ґрунтується на такій же неоднозначній практиці їх функціонування в різних політичних вимірах, використовують єдиний термін „референдум” для „зручності викладу” [8, с. 23; 15, с. 1], не вступаючи у полеміку.

Аналіз досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі, дозволяє виділити декілька підходів до її розв’язання.

Прихильники першого дотримуються думки про тотожність даних інститутів. Таким чином, власне „плебісцит” і „референдум” не є інститутами, а є лише термінами, що застосовуються паралельно різними політично-правовими системами (в силу тих чи інших причин, як правило – історичних традицій) для означення народного голосування з різних питань суспільно-політичного життя. Інша група дослідників, погоджуючись з наявністю у референдуму і плебісциту ряду спільних рис, констатують їх існування як окремих інститутів. Щоб зрозуміти логіку і сенс даних підходів, слід звернутися до історії становлення і розвитку інститутів.

Термін „плебісцит” (латинською „plebiscitum”, від слів plebs – простий народ та scitus – рішення, тобто – „рішення простого народу”) походить із Стародавнього Риму. Положення римського права трактувати плебісцит як певну постанову, винесену одним із плебейських магистратів на схвалення корпорацією плебеїв на особливих плебейських зібраннях, які

проходили без участі патриціїв [14, с. 60]. Така постанова не потребувала узгодження з Сенатом, але була обов'язковою лише для плебеїв. У 449 р. до н. е. такі рішення набувають загальнодержавного значення [5, с. 80-81] і поширюється на всіх рішеннях громадян, - плебісцит стає доволі дієвим способом, що його використовують плебеї в боротьбі з патриціями, що і призводить до його занепаду: з III ст. до н.е. термін „плебісцит” вживається все рідше, а в I ст. до н.е. зникає взагалі.

Термін „референдум” виникає у XIV ст. в зв'язку із особливостями функціонування політичної системи Швейцарської конфедерації і походить від латинського „referendum”, що означає „те, про що треба сповістити”, „те, що має бути повідомленим”. В Швейцарській конференції представники кантонів могли приймати рішення лише у разі отримання ними спеціальних повноважень для вирішення конкретного питання. Без відповідних повноважень їх рішення не були остаточними і не мали зобов'язаного характеру для кантонів. В таких випадках постанови приймалися Швейцарським Сеймом „ad referendum” – тобто для повідомлення народним збором, виносячи їх на розгляд останніх [14, с. 59].

Перший референдум (з позиції сучасного розуміння даного терміну) відбувся 1439 року у кантоні Берн і стосувався фінансового становища, а саме запровадження додаткового щотижневого податку в 1 англєтер для погашення військової заборгованості кантону [3, с. 25]. Поступово досвід проведення референдуму поширився і на інші кантони, а у 1802 р. у Швейцарії відбувся загальнодержавний референдум. Згодом він виходить за межі конфедерації і в XX ст. референдум стає загальновизнаним політичним інститутом, передбаченим переважною більшістю національних законодавств [10, с.15].

Як бачимо, обидва терміни походять від назви рішення (яка в одному випадку потребувала затвердження голосуванням (Швейцарія), а в іншому – було результатом досягнення через голосування (Стародавній Рим)), а не способу його досягнення. Відразу відмітимо, що на нашу думку, референдум в Швейцарії був потребою юридичної системи, а плебісцит в Стародавньому Римі – системи політичної.

Натомість на сьогодні під термінами референдум і плебісцит розуміють саме спосіб прийняття рішень. Така зміна пріоритетів відбулась, на нашу думку, для референдуму – при запозиченні його в практику інших країн, а для плебісциту – при поверненні його застосування в кінці XVII ст.

Майже 19 століть плебісцит був лише історією, але в кінці XVIII ст. він знову з'являється в політичній практиці наповнений новим змістом і значенням. Нове концептуальне наповнення було напрацьоване Жаном Мену і викладене в спеціальній доповіді з приводу приєднання до Франції міста Авіньйон з округом і графства Венассен, яку автор проголосив перед Національними зборами Франції [14, с.60]. Керуючись нормами французької конституції 1791 року, згідно яких тільки народ є господарем власної території [2, с.5], а отже держави зобов'язані здійснювати територіальні зміни на основі впевнення волі населення [2, с.10], було вирішено провести в Авіньйоні та Венассені плебісцит, який і відбувся 10 липня 1791 р.

Плебісцит, що став першим в історії міжнародних відносин, цілком виправдав теорію „першого млинця”. Французька національна гвардія та французькі комісари доклали всіх зусиль для того, щоб декрет Національних зборів від 14 вересня 1791 р. „Про об'єднання Авіньйон та округу Венассен з Францією” ґрунтувався на „вільному волевиявленні жителів” [2, с.10] (чому значною мірою сприяла відкрита форма голосування).

Успіх першого плебісциту спонукав Францію до широкого практичного застосування цього інституту, тим більше, що зовнішньополітичні обставини цьому сприяли. Протягом 1791-

1798 рр. до Франції шляхом плебісцитів були приєднані і Савоя (1792 р) – найбільш демократичне, на думку дослідників, застосування інституту Францією, Ніца (1793), Бельгія (1793). Після цього на довгий час (до другої половини XIX ст.), плебісцити зникають з практики міжнародних відносин. Протягом 1860-1860 рр. плебісцити проводились державами Апеннінського півострова, що справило визначальний вплив на процес об'єднання Італії [14, с.61]. Саме „італійські” плебісцити є взірцем серед невеликої кількості прикладів реалізації даного інституту в XIX ст. [2, с.12].

Отже, станом на кінець XVII ст. склалася ситуація, що дозволяла чітко провести розмежування між референдумом і плебісцитом.

Під референдумом розумілось прийняття рішень шляхом волевиявлення громадян через голосування з питань внутрішньої політики. Плебісцит же розумівся як волевиявлення жителів певної території з приводу входження цієї території до певної держави (пізніше, з 1860 р. практика вводить ще одну можливість, крім входження – утворення самостійної держави (плебісцити в Пармі, Модені, Тоскани, Емілії)) [2, с.7].

Але протягом XIX ст. у Франції звертаються до всенародного голосування для вирішення питань внутрішньої політики і називають акт волевиявлення плебісцитом. Такі плебісцити відбуваються:

- 1800 р. – приймається нова Конституція Франції;
- 1802 р. – плебісцит закріплює за Наполеоном титул першого консула по життєво;
- 1804 р. – Наполеона проголошують імператором;
- 1851р. – делегуються повноваження щодо створення нової конституції за умови її подальшого затвердження народом Луї Бонапарту;
- 1852р. – Луї Наполеона проголошують імператором;
- 1854р. – затверджуються спадкоємність імператорської влади;
- 1870р. – прийняття нової Конституції [9, с. 20].

Термін „плебісцит” по відношенню до способу вирішення питань внутрішньої політики був закріплений у конституціях Франції, прийнятих після Великої Французької революції, які визначали його як форму реалізації народного суверенітету. „Особливості національного ігнорування” терміну „референдум” можна пояснити як недостатнім рівнем його теоретичної обґрунтованості саме як форми реалізації суверенітету народом на його батьківщині – в Швейцарії (розробником теорії народного суверенітету вважають Ж.-Ж. Руссо [13, с. 514]), так і певною ідеалізацією Стародавнього Риму республіканського періоду діячами французької революції.

Власне за цими референдумами закріпилася ще одна назва – „плебісцитарні референдуми” або „референдуми плебісцитарного характеру”. В XX ст. до таких відносять волевиявлення 1958, 1961, 1962 рр. у Сирії, 1984 р. Заїрі, 1985 р. – Бангладеш, 1985 – Пакистані, 1985 р. – Чилі [14, с.65-66].

Отже, поряд з референдумом і плебісцитом має місце плебісцитарний референдум і референдум плебісцитарного характеру. Виділенню останніх типів, які дослідники ототожнюють [14, с.65], сприяли характерні особливості вищенаведених волевиявлень, до яких, зокрема, відносять:

- метою даного різновиду є „легалізація” розширення повноважень ініціатором проведення;
- більшість таких референдумів є консультативними;

- характер розглянутих нами питань та результати дозволяють говорити про сумнівність демократичності і змісту таких волевиявлень, які демократичними є лише за формою [14, с.65-66].

Такі аргументи не можуть не викликати ряд зауважень. По-перше, мало який референдум не передбачає розширення повноважень ініціатора – якщо не в безпосередній, то в не прямій формі. Так чи інакше всі референдуми ініціюються для досягнення певної мети – з точки зору політики такою метою є легітимація. Оскільки питання виносяться на референдум, то ясно, що ініціатор не може іншим шляхом в силу певних обставин досягнути бажаного результату [12, с.127] – таким чином і досягається „розширення повноважень”. Найбільше для цього підходять саме консультативні референдуми.

Таким чином, виділення у окремий підрозділ ґрунтується на результатах волевиявлень, які дозволяють говорити про їх недемократичність, хоча характерною рисою демократичних політичних процесів є якраз не визначеність політичного результату за визначеної політичної процедури [1, с.13].

З цієї точки зору терміни „плебісцитарний” і „плебісцитарного характеру” повинні вказувати на недемократичність референдуму, що є нонсенсом. Історичні витоки плебісциту та референдуму дозволяють говорити про їх ідентичність як форм прийняття рішень через народне голосування, що саме по собі чи не найбільше відповідає головному принципу демократії – принципу народовладдя. Різні назви можна пояснити особливостями функціонування розірваних у часі та просторі політичних систем, що їх застосовували.

Занепад плебісцитів і відмова від їх практики в Стародавньому Римі була цілком логічною з огляду на занепад республіканського ладу і встановлення імператорської влади. Повернення до його практикування відбулось у Франції після революції в кінці XVIII ст. Підґрунтям плебісциту стала теорія народного суверенітету, яка виходила з належності верховної влади народу. На цьому, власне, і ґрунтується застосування народного голосування як у вирішенні питань внутрішнього життя, так і при розв’язанні однієї з найактуальніших проблем міжнародних відносин – територіального питання.

Політичною практикою було закріплено функціонування терміну плебісцит при вирішенні територіальних питань. Слід зазначити, що немалу роль в цьому зіграло те, що французька мова довгий час була мовою дипломатії – фактично аж до другої половини XX ст..

Що стосується внутрішньополітичних питань, то до сьогодні продовжують паралельно вживатись обидва терміни на означення одного й того ж політичного інституту. Переважна більшість країн світу передбачає у законодавчих актах проведення „референдуму”, натомість окремі країни в силу історичних традицій продовжують вживати термін плебісцит. Це стосується передусім Франції, а також деяких інших держав, що моделювали свій конституційний лад за взірцем французької політичної системи.

Поняття референдуму трактується в національних законодавствах неоднозначно. Як вже зазначалось, у нормативних актах використовується термін „плебісцит” (Коста-Ріка, Чілі, Еквадор, і т.д.) на означення референдуму. Нема однозначності і в наукових працях. Зокрема, у німецькій літературі термін „плебісцит” використовується як збірна назва для усіх видів голосування [11, с.68]. В свою чергу, це відбилось і на термінології наукових досліджень, в зв’язку з чим ми можемо виділити ще один підхід, згідно якого плебісцит є різновидом референдуму, і відповідно різниця між ними полягає у:

1. референдум проводиться з метою прийняття, зміни чи скасування норм конституції чи закону, а плебісцит проводиться з незаконодавчих за характером питань (Р.Х.Валле);
2. плебісцит має факультативний характер, а референдум постійний інститут (С. Меклі);
3. результати референдуму є зобов'язуючими, тоді як плебісциту є вираженням громадської думки, яка являється лише певним політичним орієнтиром для органів влади (П. Бойєр);
4. плебісцит проводиться з приводу висловлення підтримки чи недовіри особі або політичному курсу, тобто відношення, а референдум прямо вирішує проблеми (М.Дюверже);
5. плебісцит ініціюється державними органами, а суб'єктами ініціативи референдуму є виборці (С.Меклі) [11, с.68-69; 2, с.48-49].

Як бачимо, єдиної думки щодо того, які з референдумів є „плебісцитами”, а які „референдумами” в науковій думці немає. Єдина тенденція, яку можна прослідкувати – це „другорядність плебісцитів” по відношенню до „референдумів”. Така ситуація призводить до того, що науковці часто використовують єдиний термін „референдум” лише „для зручності викладу”, не вступаючи у полеміку. Зазначимо також, що дані критерії напрацьовані в межах політичної науки і, наскільки відомо автору, жодне національне законодавство не закріплює термін „плебісцит” як один із різновидів референдуму, так само як і не закріплює „референдум” як різновид плебісциту.

Слід погодитись з тим, що референдум і плебісцит мають „потужні” спільні риси: юридичну природу, форму проведення, характер рішень (під характером тут слід розуміти перш за все наслідки, які випливають із саме такого способу – через референдум і плебісцит – прийняття цих рішень) [2, с.45; 14, с.67]. Проте важко не погодитись з аргументами на користь самостійності цих двох, хоч і тісно пов'язаних між собою, окремих інститутів.

Плебісцит регулюється міжнародно-правовими нормами, закріпленими переважно у міжнародних угодах та резолюціях міжнародних організацій [2, с.53], а референдум - нормами національного права. Предмет референдуму є значно ширшим, ніж предмет плебісциту і визначається національними законодавствами [14, с.67]. Що ж до предмету плебісциту, то він визначається конкретною міжнародно-правовою угодою в кожному окремо взятому випадку. Слід зауважити, що вибір предмету плебісциту обмежується лише варіантом входження до складу певної держави. Окремі різновиди включають різні можливості спірних територій:

1. можливість альтернативного входження території до складу двох держав (плебісцити передбачені Версальською системою договорів по першій світовій війні; досить цікавим є факт можливості поділу спірної території між державами, виходячи із способу визначення результатів плебісциту [2, с.108]);
2. можливість збереження належності до однієї держави (*status quo*) чи приєднання до іншої (плебісцит як наслідок висунення територіальних претензій однієї з сторін; плебісцит 1969 в Західному Ірані [2, с.77-80].

Не викликає заперечення також твердження про те, що суб'єкти референдуму є винятково суб'єктами національного права [14, с. 67]. Натомість, на нашу думку, твердження „суб'єкти плебісциту є суб'єктами як національного, так і міжнародного права” [14, с. 67] невірне. Оскільки інститут плебісциту регулюється міжнародно-правовими нормами, то і суб'єкти плебісциту визначаються ними ж, а отже є суб'єктами міжнародного права (до речі, оскільки порядок і умови проведення плебісциту не уніфіковані [2, с.115], то в кожному

випадку визначаються окремо, на відміну від чіткого їх закріплення в національному законодавстві щодо референдуму).

Плебіцит (у тому його розумінні, якого дотримується автор), не передбачений жодним з національних законодавств (за винятком випадків „на межі”, які слід відвести до іншої категорії, про що піде мова далі). Міжнародно-правові норми, регулюючи плебіцит, можуть встановлювати правила його проведення, що збігаються або не суперечать нормам національного референдного права, або передбачити проведення плебіциту згідно законодавства зацікавленої (в юридичному значенні) сторони. Це лише створює ілюзію регулювання інституту національним законодавством, оскільки санкцію на його комплексне або вибіркоче застосування надають міжнародно-правові норми. Конституційне законодавство в переважній своїй більшості містять норми про цілісність та не відчужуваність своєї території, що, в принципі, унеможливує плебіцит як такий, - при існуванні положень про те, що будь-які територіальні зміни потребують вирішення на загальнодержавному референдумі (згідно конституційного права конституційні норми мають неоднакову юридичну силу, примат у цьому плані належать нормам – принципам, прикладом яких і є норма про недоторканість і цілісність території, і тому то наявність в законодавстві будь-яких шляхів порушення територіальної цілісності не є правомірним [7 ,с.53].

В зв'язку з цим слід розглянути ще один важливий момент – плебіцит відбувається лише на „проблемній території”, громадяни сторін (держав), що можуть як набути, так і втратити територію участі у волевиявленні не беруть (конституційне ж законодавство, що передбачає референдум з приводу територіальних втрат, то тільки загальнонаціональні; про приєднання територій жодне законодавство не згадує).

Таку ситуацію можна пояснити теоретичним обґрунтуванням даних інститутів. Безперечно, в основу референдуму покладено принципи народного суверенітету [2, с.5]. Підґрунтям плебіциту вчені вважають принцип самовизначення нації, похідний від згаданого принципу народного суверенітету.

Знову ж таки, слід зробити певні зауваження.

Принцип самовизначення націй, розроблений В.Вільсоном, як вважають, був реалізований у ряді плебіцитів, що відбулась у Європі після першої світової війни [14, с.67]. Натомість, більшою впевненістю про реалізацію принципу можна говорити лише у випадку появи на карті європейських держав (і та його реалізація була далеко не повною), що не було результатом волевиявлення народів у формі плебіциту.

Проведені ж плебіцити стосувались спірних територій між: країнами – переможцями з одного боку та переможеними країнами і новопосталими країнами з іншого, а також новопосталими країнами з одного боку та переможеними країнами і новопосталими країнами з іншого. На нашу думку, тут слід говорити лише про принцип самовизначення жителів і то далеко не усіх спірних територій.

В цьому проявляється особливість входження концепту народного суверенітету в обґрунтуванні плебіциту. Проголошуючи останній як умову приєднання населених територій і закріплюючи його в конституційних актах, діячі епохи французької революції розуміли територію як об'єкт особливого речового права [2, с.5], суб'єктом права на який, на їх думку, був народ, тому-то і вважали за потрібне при переході території виявлення волі населення. Така позиція чітко просліджується при здійсненні плебіцитів і в подальшому.

Результати референдуму реалізують суб'єктами національного права, плебісциту – суб'єктами міжнародного права. Перегляд результату референдуму допускається, тоді ж як ревізія плебісцитів є небажаною, хоча її можливість не виключається.

Практиці відомі волевиявлення, які чітко не вкладаються в запропоновану схему, оскільки за змістовим наповненням мають ознаки як референдуму, так і плебісциту. Перш за все це стосується здобуття незалежності. Такі волевиявлення:

- ґрунтуються на принципі самовизначення нації;
- предметом голосування є незалежність певної території;
- регулюються національним законодавством – мають відповідати його нормам (не суперечити їм);
- його суб'єкти реалізації результатів (у випадку схвалення незалежності) є суб'єктами міжнародного права;
- у голосуванні бере участь лише населення тієї території, яка прагне незалежності;
- проведення не є обов'язковим;
- ревізія результатів є небажаною при схваленій незалежності.

Прикладами є голосування в Алжирі (1962р.), в Північній Ірландії (1973р.), в колишніх республіках СРСР (1991р.).

Окремо слід виділити волевиявлення:

- предметом яких є приєднання держави до міжнародної угоди або вступ до міжнародної організації;
- регулюються національним законодавством;
- голосування є загальнонаціональним;
- суб'єктом реалізації є одночасно суб'єктами національного і міжнародного права.

Прикладами є голосування 1986р. в Іспанії (членство в НАТО), 1992р. в Австрії (членство в ЄС), 1994р. в Швейцарії (участь у миротворчих силах ООН) та голосування на початку ХХІ ст. в країнах-членах ЄС (прийняття конституції ЄС).

Отже, з позиції ототожнення інститутів плебісциту і референдуму, терміни „плебісцитний референдум”, „референдум плебісцитного характеру” несуть таке ж смислове навантаження як і словосполучення „масляне масло” та „масло масляного характеру”. Якщо ж дотримуватись погляду про нетотожність даних інститутів, то існування таких термінів виправдане з огляду на присутність в політичній практиці явищ, що визначаються нами як референдуми, але мають окремі ознаки плебісциту. Вищенаведені волевиявлення є прикладом саме таких випадків. Саме тому, на нашу думку, волевиявлення першого типу цілком слушно можна назвати плебісцитарними референдумами, а другого – референдумами плебісцитарного характеру.

Джерела та література

1. Банс В. Борьба за либеральную демократию в Восточной Европе / В.Банс //Проблемы Восточной Европы. – Вашингтон. – 1990. - № 29-30. – С. 13.
2. Волова Л.И. Плебисцит в международном праве / Л.И.Волова. - М.,1972. - 152 с.
3. Дюнань А. Народное законодательство въ Швейцарии. Исторический обзор / А.Дюнань. – С-Петербургъ, 1896. – 78 с.
4. Завершинский К.Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта / К.Ф.Завершинский // Политические исследования. – 2001. - № 2. – с. 113 – 131.
5. Ковлер А.И. Демократия и участие в политике: критические очерки истории и теории / А.И.Ковлер, В.В.Смирнов / АН СССР, Ин-т гос. и права. – М.: Наука,1986. - 192 с.

6. Комарова В.В. Формы непосредственной демократии в России / В.В.Комарова. – М.: «Ось-89», 1998. – 215с.
7. Кривенко Л. Воля народу, її трансформація у державну волю: Теоретичні і конституційні питання державно-правової реформи / Л.Кривенко // Віче. – 1997. - №9. – С. 42-59.
8. ЛеДюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці / Л. ЛеДюк. – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2002. – 158 с.
9. Маклаков В.В. Референдум в странах-членах Европейского Союза / В.В.Маклаков. – М.,1997. – 98 с.
10. Марченко М.П. Политические теории и политические практики в развитых капиталистических странах / М.П.Марченко. – М.: Изд. Моск. у-та, 1992. – 383 с.
11. Мурашин О.Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі / О.Г.Мурашин. – К., 1999. – 182 с.
12. Сарторі Д. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Д.Сарторі. - К.: АртЕк, 2001. -224 с.
13. Себайн Дж.Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки / Дж.Г .Себайн, Т.Л.Торсон. – К.,1997. - 838 с.
14. Федоренко В. Юридична сила референдумів, плебісцитів / В.Федоренко // Віче. – 2000. - №8. – С.57-69.
15. Referendums around the world: The growing use of direct democracy / Ed.: D. Butler, A. Ranney. – Washington: The AEI Press, 1994. – XII, 304 p.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	3
NOTA BENE	
Киридон Алла, Троян Сергій ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ	4
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
Гон Максим ЄВРЕЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ АВТОРИТАРНИХ/ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ: НЕКОНВЕНЦІЙНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	16
Долганов Петро ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ІДЕОЛОГІЇ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	21
Борщевич Володимир ДЖЕРЕЛА ПРИБУТКІВ, ЗАМОЖНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У 30-Х РР. ХХ СТ.	28
Жив'юк Андрій ДІЯЛЬНІСТЬ УЛАСА САМЧУКА НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»	32
Киридон Євгенія ЖІНКИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ ДИСКУРС	49
Луценко Катерина ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ІМІДЖЕВА ТЕХНОЛОГІЯ У СИСТЕМІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МАРКЕТИНГУ (концептуальний аналіз на прикладі України)	57
Васюк Анатолій КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ	63
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Олексієвець Тарас ГЕНЕЗА ЧЕСЬКИХ ЛОКАЦІЙНИХ МІСТ: МІСТОБУДІВНИЙ І УРБАНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС	68
Алієв Максим МІЖНАРОДНІ ТОРГОВО-ТРАНСПОРТНІ ШЛЯХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	72
Шеретюк Валерій ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОГО ПОДІЛУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ: ДИСКУРС ДИСИДЕНТСЬКОГО ПИТАННЯ	77
Северова Ольга ДЕКАБРИСТИ І ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	82

Венгер Наталія МЕНОНІТСЬКА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: (НА ПРИКЛАДІ ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ДР. ПОЛ. ХІХ СТ. – 1914 Р.)	85
Бондарчук Тетяна СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА АНГЛІЇ ВІДНОСНО ПОЛІТИКИ КРАЇНИ В ІНДІЙСЬКИХ ВОЛОДІННЯХ	92
Кузьма Тетяна ДЕРЖАВА МАКСИМІЛІАНА В МЕКСИЦІ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	96
Косяк Світлана НІМЕЦЬКИЙ КОЛОНІАЛЬНО-ТОВАРИСЬКИЙ РУХ У 1842 – 1882 рр.	101
Троян Павло КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ В НІМЕЧЧИНІ ДО ПРОБЛЕМ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	105
Валюх Людмила НІМЕЦЬКА КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В АФРИЦІ У ВИСВІТЛЕННІ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ	111
Плюта Наталія ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ	116
Долід Вячеслав ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ В СЕРЕДИНІ 90-Х РОКІВ ХІХ СТ.	126
Блох Юлія ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ ПОЧАТКУ ХХ СТ.	132
Сталоверова Ганна ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ (1914-1921 рр.): КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ	137
Алексієвець Леся ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛЬЩІ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 1918–1926 РР.	142
Гакман Сергій ПРОБЛЕМА БЕССАРАБІЇ ТА БУКОВИНИ У КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН. 1917-1940 РР.	153
Давлетов Олександр «ГІТЛЕРЮГЕНД» І МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА НСДАП В 1933-1936 рр.	159
Невинна Галина НІМЕЦЬКО - ФІНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1933 – 1939 РР.: ВЕРИФІКАЦІЯ БАЗОВИХ ПОЛОЖЕНЬ	165
Дорофєєв Денис ШВЕЙЦАРІЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД І В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ	170

Рощина Галина НЕОНАЦИЗМ У СУСПІЛЬНО -ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ	176
Лесняк Віталій РОЗПОДІЛ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ДИСКУРС ФРАНКІСТСЬКОГО І ПОСТФРАНКІСТСЬКОГО РЕЖИМІВ	182
Христюк Тетяна ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1980-Х – 2000 РР.): КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	188
Наумов Андрій ПЕРША ПРЕЗИДЕНТУРА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС	195
Троян Віктор СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПАН'ЄВРОПЕЙСЬКОГО РУХУ: ПЕРСПЕКТИВИ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ	201
Тихомирова Євгенія РОЛЬОВА УЧАСТЬ ПАБЛІК РИЛЕЙШІЗ У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	212
Дукмас Олена ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ У ВИМІРІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	220
Хаврук Ігор ГЕНЕЗА Й ЕВОЛЮЦІЇ ІНСТИТУТІВ РЕФЕРЕНДУМУ ТА ПЛЕБІСЦИТУ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	230
ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ	
Троян Сергій ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	237
Киридон Алла СОЦІОІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1917 – 1930-Х РОКІВ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	243
Постоловський Руслан ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	269
Герасимчук Таміла ГЛОБАЛЬНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ США: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС	273
Шеретюк Оксана ПОЛІТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	279
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	291

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 18

Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Обкладинка – С.С.Троян

Підписано до друку 30. 11. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної
поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне:
РДГУ, 2010. – Випуск 18. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому
дискурсі. – 296 с.